

บทที่ ๒

การบริโภคปัจจัย ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยศึกษาถึง การบริโภคปัจจัย ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็น ๔ หมวด คือ

- (๑) ความหมายของการบริโภคปัจจัย ๔
- (๒) จุดมุ่งหมายของการบริโภคปัจจัย ๔
- (๓) คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔
- (๔) กรณีตัวอย่าง การบริโภคปัจจัย ๔ ในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๒.๑ ความหมายของการบริโภคปัจจัย ๔

การบริโภคปัจจัย ๔ จำแนกศึกษาเกี่ยวกับความหมายและการแบ่งประเภท มี ๓ ประเด็น คือ (๑) ความหมายของการบริโภค (๒) ความหมายของปัจจัย ๔ (๓) ความหมายของการบริโภคจิ๋ว (๔) ความหมายของการบริโภคบิณฑบาต (๕) ความหมายของการบริโภคเสนาสนะ (๖) ความหมายของการบริโภคคิลานเภสัช และ (๗) ความหมายของการบริโภค ๔ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการบริโภค

การบริโภค ความหมายโดยทั่วไป มักจะหมายถึง การกิน การดื่ม อาหารต่างๆ รวมถึงการใช้สอยสิ่งของต่างๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมทั่วไป สำหรับความหมายจากวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนามีดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ให้คำนิยามและความหมายไว้ว่า การบริโภค หมายถึง ก.กิน (ใช้เฉพาะอาการที่ทำให้ล่วงล้ำตกลงไปสู่กระเพาะ) เช่น บริโภคอาหาร, เสพ เช่น บริโภคกาม ; ใช้สิ้นเปลือง, ใช้สอย เช่น บริโภคสมบัติ^๑

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๘.

มานิตย์ มานิตเจริญ ได้ให้ความหมายในพจนานุกรมไทยว่า การบริโภคน คือ การกิน เสพ จับจ่าย ใช้สอย สิ้นเปลือง^๒

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต) ให้ความหมายในพจนานุกรม เพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาว่า บริโภค หมายถึง ของกิน, อาหาร, โภชนะ และหมายถึงกิน, ดื่ม, ใช้สอย บริโภค ในคำวัดปกติใช้หมายถึงการขบฉัน และ การใช้สอยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช เช่นใช้ว่า บริโภคจีวร คือ ใช้สอยนุ่งห่มจีวร บริโภค บิณฑบาต คือ ขบฉันอาหาร บริโภคน้ำ คือดื่มน้ำ เป็นต้น^๓

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า การบริโภค คือ กิน, ใช้สอย, เสพ ; ในประโยคที่ว่า “ภิกษุใดรู้อยู่ บริโภคน้ำ มีตัวสัตว์ เป็นปาจิตติยะ” ในที่นี้หมายถึง ดื่มน้ำและใช้สอยอย่างอื่นด้วย^๔

สรุปความหมายของการบริโภคในพระพุทธศาสนา หมายถึง การกิน ดื่ม ใช้สอยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช ตามหลักพระธรรมวินัย เพื่อดำรงชีวิตตามสมควรแก่สภาพของบุคคล

๒.๑.๒ ความหมายของปัจจัย ๔

คำว่า “ปัจจัย ๔” หรือ “ปัจจัยสี่” ตามหลักของภาษาหรือ นิรุกติศาสตร์ เป็นคำบาลี ๒ คำรวมกัน คือ คำว่า ปัจจัย ซึ่งหมายถึง เหตุ หรือ บ่อเกิดแห่งผล ส่วนคำว่า สี่ หมายถึง เลขจำนวน นับ ๔ จำนวน เมื่อรวมกันเข้ากับคำว่า ปัจจัย ก็หมายถึง เหตุ ที่ทำให้เกิดผล ๔ อย่าง”^๕ คือ เหตุที่ทำให้ป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบุง มี เครื่องนุ่งห่มเป็นสาเหตุที่ ๑ เหตุที่ทำให้มีชีวิตอยู่ได้ มี อาหาร เป็นสาเหตุที่ ๒ เหตุที่ทำให้เป็นที่พักผ่อนหลับนอนหรือที่พักผ่อนในยามไม่สบาย มี อาการ บ้านเรือนวิหาร ปราสาท เป็นเหตุที่ ๓ และสาเหตุที่ทำให้หายป่วย หายจากไม่สบาย มียา รักษาโรค เครื่องมือรักษาโรค เป็นสาเหตุที่ ๔ ดังนั้น เมื่อรวมกันเข้าทั้ง ๔ สาเหตุ จึงเรียกว่า เหตุ ๔ อย่าง ที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ลำบาก

^๒ มานิตย์ มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๓๗), หน้า ๕๑๕.

^๓ พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓๘.

^๔ พระเทพเวที ปัจจุบัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๓.

^๕ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕๑.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมาย ปัจจัยสี่ หมายถึง เป็นเหตุในทางให้เกิดผล ๔ อย่าง เช่น การแสวงหาปัจจัย ๔ ทางคือ ทางเครื่องนุ่งห่ม ทางอาหาร ทางเสนาสนะและทางยารักษาโรค ซึ่งเป็นองค์ประกอบหรือส่วนประกอบในการผลิตบางครั้ง ปัจจัย กับคำว่า เหตุ ใช้แทนกันอยู่เสมอ^๖ นอกจากจะเป็นส่วนประกอบแล้ว ยังเป็นสาเหตุให้เกิดผลทั้ง ๔ ตามมา คือ

๑) เป็นเครื่องหนุนที่ทำให้เกิดผลตามมา

๒) เป็นของไว้สำหรับใช้สอย

๓) เป็นเครื่องอาศัยของชีวิต

๔) เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ๔ อย่าง คือ ไตรจีวร เป็นเครื่องนุ่งห่ม อาหารบิณฑบาต เป็นเครื่องที่ทำให้มีชีวิตอยู่ได้ เสนาสนะ เป็นที่อยู่อาศัยเพื่อพักผ่อนกายเพื่อหาความสงบทางจิตใจ คิลานเภสัช เป็นยารักษาโรคและเครื่องมือทางการแพทย์^๗

สรุปความหมายปัจจัยสี่ เป็นการกล่าวถึงหลักความหมาย ที่เป็นสาเหตุ ๔ อย่างที่จะทำทุกวันมีสาเหตุในการแสวงหา เพื่อให้เกิดผลตามหลักของความหมายแล้วสาเหตุนั้นมีทั้งหมดถึง ๔ สาเหตุ แต่เพื่อความหมายกะทัดรัดเข้า จึงนำมาพูดรวมกันครั้งเดียวว่า“ปัจจัยสี่” ถ้าจะแยกประเด็นเพื่อให้เห็นชัดเจนว่า เหตุ ๔ อย่างที่จะพูดถึงนี้ มีทั้งหมด ๔ ทางด้วยกันแต่สาเหตุทั้ง ๔ ทางนั้น คน ๆ เดียวเป็นผู้ที่จะใช้ เช่น คน ๆ หนึ่งมีสาเหตุจะต้องทำถึง ๔ ทาง คือแสวงหาอาหาร แสวงหาเครื่องนุ่งห่ม แสวงหาที่อยู่อาศัยและแสวงหายารักษาโรค ซึ่งตามหลักของความจริงแล้วสาเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้รวมอยู่ในตัวของคน ๆ ที่จะต้องทำเพื่อให้เกิดผลตามมา ส่วนในความหมายในทางพจนานุกรมนั้น เหตุ ๔ อย่างนี้ เป็นเพียงสิ่งที่มีเพื่อเกื้อหนุนให้ชีวิตอยู่รอดเท่านั้นแต่สามารถแยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ในแง่ของมุมมองต่าง ๆ เช่น เป็นเครื่องเกื้อหนุนทำให้เกิดผลตามมา เป็นสิ่งของสำหรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต เป็นต้น สำหรับในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ผ้า, อาหาร, ที่อยู่ และยารักษาโรค ซึ่งเป็นเครื่องอาศัยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งภาษาที่ใช้เรียกปัจจัย ๔ ของบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ได้แก่ (๑) จีวร คือ ผ้าที่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรใช้นุ่งห่ม (๒) บิณฑบาต คือ ภัตตาหารที่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรขบฉัน (๓) เสนาสนะ คือ ที่พักอาศัยและเครื่องมือใช้สอยต่างที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพระภิกษุสงฆ์และสามเณรได้พักอาศัยใช้สอย และ (๔) คิลานเภสัช คือ ยารักษาอาการอาพาธต่างๆ ของพระภิกษุสงฆ์และสามเณรนั่นเอง

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๖.

^๗ พระเทพเวที(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

๒.๑.๓ ความหมายของการบริโศจิวร

การศึกษาความหมายของการบริโศจิวร ควรที่จะได้ทำความเข้าใจความหมายของจิวร เป็นเบื้องต้น ความหมายโดยทั่วไป คำว่า "จิวร" หมายถึง ผ้าทุกชิ้นที่พระภิกษุสามเณรใน พระพุทธศาสนาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มปกคลุมร่างกาย นักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

พระวินัยปิฎก พบในมหาขันธกะ ได้แสดงความหมายของคำว่า จิวร หมายถึง ผ้าอาสัยบังสกุลจิวร เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน ผ้าเจือกัน เช่นผ้าด้ายแกมไหม^๘ และในจิวรขันธกะได้แสดงความหมายของคำว่า จิวร หมายถึงผ้าที่ยังไม่สำเร็จเป็นจิวร เช่น ผ้าปาวาร ผ้าไหม และผ้า โกเชาว์ที่ หมอชีวกน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาค ผ้าไตรจิวรที่ทำสำเร็จแล้ว และผ้าอื่นๆ คือ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดผี ผ้าเช็ดปาก และผ้าบริจาร^๙

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า จิวร หมายถึง เครื่องนุ่งห่มที่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา หมายถึง เอา ผ้าทั้ง ๓ อย่าง คือ ผ้าทาบ สังฆาฏิ, ผ้าห่ม จิวร และผ้าปูนั่ง สบง^{๑๐}

พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์ ได้ให้ความหมายของคำว่า จิวร หมายถึง ผ้าเหลืองที่พระภิกษุ ใช้ห่มคลุมตัว จิวร เรียกอีกอย่างว่า อุตตราสงค์ มีบัญญัติเกี่ยวกับจิวรดังนี้ ชนิดผ้าให้ใช้ผ้า ๖ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ผ้าที่ทอด้วยเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ เว้นขนผสมมนุษย์ และผ้าป่าน ผ้าผสมด้วยของห้าอย่างดังกล่าว^{๑๑}

แสวง อุคฺมศรี ได้ให้ความหมายของคำว่า จิวร (จิวรรวรค) คือ หมวกที่ไว้ด้วย เรื่องจิวร ซึ่งประกอบด้วยผ้า ๓ ผืน ที่ภิกษุใช้นุ่งห่ม รวมเรียกชื่อว่า ผ้าไตรจิวร คือ ผ้าปูหรือ สบง อันตราสก ผ้าห่มหรือจิวร อุตตราสงค์ และผ้าห่มซ้อนนอกหรือพาด สังฆาฏิ^{๑๒}

^๘ วิ.อ. (ไทย) ๔/๘๗/๑๗๑.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๒/๒๕-๓๐.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๓๑๕.

^{๑๑} พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์, ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สาร มวลชน จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗.

^{๑๒} แสวง อุคฺมศรี, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๐.

พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ ได้ให้ความหมายของคำว่า จีวร เป็นคำใช้เรียกผ้าห่มของภิกษุ ไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าจะเป็นผ้าพาด สังฆาฏิ ผ้าห่ม อุตตราสงค์ หรือนุ่ง อันตราสก คนไทยส่วนมากเข้าใจว่า จีวรคือผ้าห่ม สบงคือผ้าห่ม และสังฆาฏิคือผ้าพาด^{๙๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของคำว่า จีวร เป็นชื่อเรียกผ้าที่พระสงฆ์ใช้สอย ใช้เรียกทั้งผ้าห่มผ้าห่ม เช่น คำว่า ไตรจีวร หมายถึง ผ้า ๓ ผืน ซึ่งมีทั้งผ้าห่มและผ้าห่ม จีวรเป็นเครื่องอัฐบริวารของพระสงฆ์อย่างหนึ่งในปัจจัย ๔ อย่าง ยังใช้หมายถึงเฉพาะผ้าห่มของพระสงฆ์อย่างเดียวกันก็ได้^{๙๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า จีวร หมายถึง ผ้าที่ใช้นุ่งห่มของพระในพระพุทธศาสนาผืนใดผืนหนึ่งก็ได้ ในจำนวน ๓ ผืนที่เรียกว่า ไตรจีวร คือผ้าทาบ สังฆาฏิ ผ้าห่ม อุตตราสงค์ และผ้าห่ม อันตราสก แต่ในภาษาไทย นิยมเรียกเฉพาะผ้าห่มคือ อุตตราสงค์^{๙๕}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฐายี) ได้ให้ความหมายของคำว่า จีวร หมายถึง ผ้าที่ใช้ในสมัยครั้งพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังพระอัฐภาพให้เป็นไปด้วยจีวรสี่ผืน ด้วยพระองค์เอง แต่ทรงอนุญาตไตรจีวรแก่เราทั้งหลาย ดังนี้ จึงทรงอนุญาตสังฆาฏิสองชั้น ทรงอนุญาตจีวรนอกนี้ชั้นเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ จีวรของภิกษุเหล่านั้นจักเป็นสี่ผืน ด้วยประการฉะนี้แล เพราะฉะนั้นกล่าวได้ว่า ไตรจีวร คือผ้า ๓ ผืน ได้แก่ ผ้าพาด คือ สังฆาฏิ ผ้าจีวร คือ อุตตราสงค์ ผ้าสบง คือ อันตราสก ดังที่มีปรากฏของการบรรพชาอุปสมบทในปัจจุบันนี้ ถือเป็นธงชัยหรือสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย^{๙๖}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของคำว่า จีวร หมายถึง บริวารของภิกษุที่เป็นของจำเป็นจะต้องมี และจัดว่าเป็นบริวารดั้งเดิม อย่างหนึ่งคือจีวร

^{๙๓} พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ (ปัจจุบัน พระศรีคัมภีร์ญาณ), บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๙๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๕.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕.

^{๙๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฐายี ป.ธ. ๘), ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕๒.

ท่านยังได้กล่าวอีกว่า ผู้มุ่งอุปสมบทจำเป็นต้องมีจีวรให้ครบจำนวนก่อน หมายถึง ไตรจีวร เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของพระภิกษุสงฆ์^{๑๗}

สรุปความหมายของคำว่า จีวร หมายถึง เครื่องนุ่งห่มที่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาใช้นุ่งห่ม ปกติมี ๓ ผืน ประกอบด้วย ผ้าพาศ คือ สังฆาฏิ ผ้าจีวร คือ อุตตราสงค์ และผ้าสบง คือ อันตราสก เป็นส่วนหนึ่งในอัฐบริขารของพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา เรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่า ผ้ากาสาฬพัศตร์ แปลว่า ผ้าข้อมผ้าศ โดยปกติเป็นกล่าวรวมทั้งผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าซ้อนทบ ที่เรียกว่า ไตรจีวร แต่ถ้าแยกส่วนของผ้านุ่ง คือ สบง หรือ อันตราสก ผ้าทาบซ้อนนอก คือ สังฆาฏิ แล้วคำว่า จีวร จะหมายถึง ผ้าห่ม หรือ อุตตราสงค์ เท่านั้น หากเป็นพระภิกษุ จะมีไตรจีวรครบทั้ง ๓ ผืน แต่ถ้าเป็นสามเณร จะมีเพียงสบงกับจีวรเท่านั้น ไม่มีสังฆาฏิ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงผ้าชนิดต่างๆ ที่พระภิกษุสามเณรสามารถใช้ได้ตามพระธรรมวินัย ได้แก่ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดฝี ผ้าเช็ดปาก และผ้าบริขาร

สำหรับความหมายของการบริโภคจีวร ก็คือ การใช้สอยผ้าไตรจีวรสำหรับนุ่งห่มของพระภิกษุสามเณร ซึ่งอาจจะใช้ครบชุด หรือ อาจจะหมายถึงกำลังใช้ผืนใดผืนหนึ่งอยู่ก็ได้ และรวมถึงการใช้ผ้าอื่นๆ ที่ทรงอนุญาตไว้ในบทบัญญัติพระธรรมวินัย

๒.๑.๔ ความหมายของการบริโภคบิณฑบาต

การศึกษาความหมายของการบริโภคบิณฑบาต ควรที่จะได้ทำความเข้าใจความหมายของบิณฑบาตเป็นเบื้องต้น ความหมายโดยทั่วไป คำว่า "บิณฑบาต" หมายถึง "อาหาร" หรืออาหารที่ใส่บาตรพระ, อาหารถวายพระ เพื่อการขบฉันของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา นักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า บิณฑบาต มาจากภาษาบาลี คือ ปิณฑบาต ซึ่งเป็นศัพท์ที่มาจากสองคำรวมกัน คือคำว่า ปิณฑ แปลว่า ก้อนข้าว และคำว่า ปาต แปลว่า การตก เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงแปลว่า การตกไปแห่งก้อนข้าว

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต แปลว่า อาหาร (ใช้สำหรับพระภิกษุสามเณร) เช่น รับบิณฑบาต มาจากภาษาบาลีว่า ปิณฑปาต แปลว่า ก้อนข้าวที่ตัก^{๘๘}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต ตามศัพท์แปลว่า การตักแห่งก้อนข้าว อาหารที่ใส่ลงไปในบาตรของพระ^{๘๙}

พ.อ. ปิ่น มุกขนันต์ ได้ให้ความหมายว่า บิณฑบาต แปลว่า การรับอาหารที่มีผู้ถวายด้วยบาตร เป็นวัตรอย่างหนึ่งของพระภิกษุสามเณร^{๙๐}

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายว่า บิณฑบาต แปลว่า การตักลงแห่งก้อนข้าว เป็นคำเรียกก้อนข้าวที่เขาใส่ลงในภาชนะที่รองรับเช่น บาตร เป็นต้น บิณฑบาต ในคำวัด หมายถึง อาหารสำหรับถวายพระซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งใน ๔ สำหรับพระสงฆ์ จะถวายโดยใส่บาตรหรือใส่ภาชนะอื่นใดก็เรียกเหมือนกัน

นอกจากนี้ บิณฑบาต ยังหมายถึง การที่พระภิกษุสามเณรไปรับอาหารที่เขาถวายด้วยบาตรก็ได้ เช่น ใ้ว่า “พระออกไปบิณฑบาตกันแต่เช้า ยังไม่กลับจากบิณฑบาตเลย” และบิณฑบาต ยังได้หมายถึง การที่พระสงฆ์หรือผู้มีให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ เช่น ใ้ว่า “อาตมาขอบิณฑบาตเถอะ อย่าได้ถึงกับฆ่าแกงกันเลย”, บิณฑบาต มักเขียนผิดไปว่า บิณฑบาตร โดยอาจเข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับบาตร ซึ่งออกเสียงเหมือนกัน^{๙๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต หมายถึง อาหารที่ใส่ลงในบาตรพระ อาหารถวายพระ^{๙๒}

สรุปรวมความว่า บิณฑบาต มีความหมายโดยตรง คือ อาหารที่ผู้มีศรัทธาใส่ลงในบาตรพระ หรือ อาหารถวายพระ และหมายเอาอาการแสวงหาอาหารโดยรับอาหารที่เขาถวายด้วยบาตร

^{๘๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๒๖.

^{๘๙} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

^{๙๐} ปิ่น มุกขนันต์, ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชน จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๕.

^{๙๑} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๔๖๓.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก ปัจจุบัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

ของพระภิกษุสงฆ์ตามพระธรรมวินัย ส่วนความหมายโดยอ้อมนั้นเป็นการที่พระสงฆ์ขอร้องมิให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

สำหรับความหมายของ การบริโภคนิเวศนา หมายถึง การขบฉันภัตตาหาร น้ำดื่มที่ได้มาจากผู้มีศรัทธาถวายซึ่งปกติ จะใส่ลงในบาตรของพระภิกษุสามเณรและโดยทั่วไปก็หมายถึง การบริโภคอาหารต่างๆ ของพระภิกษุสามเณร ไม่จำกัดว่าจะใส่ในบาตร หรือภาชนะอื่นใดที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และไม่จำกัดว่า จะฉันในวัด ในป่า หรือในเคหสถานของผู้มีศรัทธาถวายก็ตามล้วนแต่จัดเข้าในการบริโภคนิเวศนาได้ทั้งสิ้น

๒.๑.๕ ความหมายของการบริโภคเสนาสนะ

การศึกษาความหมายของการบริโภคเสนาสนะ ควรที่จะได้ทำความเข้าใจความหมายของเสนาสนะเป็นเบื้องต้น ความหมายโดยทั่วไป คำว่า เสนาสนะ หมายถึง ที่พักอาศัย ที่นั่ง ที่นอน ของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา นักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า "เสนาสนะ" ประกอบด้วย คำว่า "เสนะ" คือ ที่นอน กับ "อาสนะ" คือ ที่นั่ง เมื่อรวมกันเป็น "เสนาสนะ" หมายถึง ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ หรือแม้กระทั่งโคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยก็เรียกว่า "เสนาสนะ"

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ให้คำนิยามและความหมายไว้ว่า เสนาสนะ หมายถึง ที่นอนและที่นั่ง,ที่อยู่(ใช้เฉพาะพระภิกษุสามเณร)^{๒๓}

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต) ได้ให้ความหมายของคำว่า เสนาสนะ แปลว่า ที่นอนและที่นั่ง(มาจากคำว่า เสนะ- ที่นอน กับ อาสนะ ที่นั่ง) เป็นคำเฉพาะที่ใช้เป็นคำวัดเท่านั้น เสนาสนะ หมายถึง อาคารสถานที่ใช้เป็นที่พักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่ง ที่พึง ที่หนุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรม ที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น^{๒๔}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า เสนาสนะ หมายถึง เสนะ “ที่นอน” + อาสนะ “ที่นั่ง” หมายถึงที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยก็เรียก เสนาสนะ^{๒๕}

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๑๔.

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต),พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๑๕๕.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๖๒.

สรุปความหมายของเสนาสนะ หมายถึง ที่อยู่ที่อาศัย ที่นอนที่นั่ง สำหรับภิกษุสามเณร ซึ่งอาจจะเป็นอาคารสถานที่ต่างๆ รวมไปถึงโคนไม้ ป่าไม้ ถ้ำ เป็นต้น ที่ใช้เป็นที่พำนักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ หรือ และรวมถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่ง ที่พึง ที่หนุนได้ ของภิกษุสามเณรด้วย สำหรับความหมายของการบริโภคนเสนาสนะ หมายถึง การใช้สอย พักอยู่อาศัย อาคารสถานที่ รวมทั้งเครื่องใช้ต่างๆ เช่น กุฏิ วิหาร โต๊ะ เก้าอี้ แม้อาสนะไม้ เป็นต้น จะเป็นที่พัก ที่ป่า หรือสถานที่อื่นๆ ก็ได้ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ก็รวมอยู่ในความหมายของการบริโภคนเสนาสนะเหมือนกัน

๒.๑.๖ ความหมายของการบริโภคคิลานเภสัช

การศึกษาความหมายของการบริโภคคิลานเภสัช ควรที่จะได้ทำความเข้าใจความหมายของคิลานเภสัชเป็นเบื้องต้น ความหมายโดยทั่วไป ของคำว่า คิลานเภสัช หมายถึง ยารักษาโรคต่างๆ ของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา นักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า "คิลาน" (คิ-ลา-นะ) แปลว่า การเจ็บ ส่วน "เภสัช" แปลว่า ยารักษาโรค ฉะนั้น คำว่า "คิลานเภสัช" จึงแปลว่า "ยารักษาโรคต่างๆ ของคนเจ็บป่วย" ซึ่ง คนป่วยในที่นี้ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่อาพาธ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ให้คำนิยามและความหมายไว้ว่า คิลานเภสัช หมายถึง ยารักษาโรค^{๒๖}

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต) ได้ให้ความหมายของคำว่า คิลานเภสัช หมายถึง ยาสำหรับภิกษุไข้, ยารักษาโรค เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในปัจจัย ๔ หรือ จตุปัจจัย อันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับดำรงชีวิตของภิกษุสามเณร^{๒๗}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า คิลานเภสัช หมายถึง ยาสำหรับผู้เจ็บไข้ ยารักษาผู้ป่วย เภสัชเพื่อภิกษุอาพาธ^{๒๘}

สรุปความหมายของ คิลานเภสัช หมายถึง ยารักษาโรคหรืออาการอาพาธ สำหรับภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๕๑.

^{๒๗} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๘.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑.

สำหรับความหมาย การบริโภคนกเถาถึง หมายถึง การบริโภค ใช้สอย คัม เศพ
ยารักษาโรคสำหรับคนไข้หรือยารักษาผู้ป่วย เกลัษเพื่อภิกษุสามเณรอพาธ อันเป็นปัจจัยสำคัญ
สำหรับดำรงชีวิตของภิกษุสามเณร

กล่าวโดยรวม การบริโภคปัจจัย ๔ หมายถึง การใช้สอยผ้าเครื่องนุ่งห่ม การรับประทาน
อาหาร การพักอาศัยในที่พักอาศัยรวมถึงใช้สอยเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และ การรับประทานยา
รักษาโรค ซึ่งเป็นเครื่องอาศัยจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตทั่วไป สำหรับทางพระพุทธศาสนาจะให้
ความหมายเจาะจงไปที่การใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างของพระภิกษุสามเณร คือ จีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานเกลัษ ซึ่งเป็นเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา ภาษาสามัญก็คือ การใช้สอย
เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่พักอาศัย และยารักษาโรคนั่นเอง

๒.๒.๗ ความหมายของการบริโภค ๔

ลักษณะการบริโภคปัจจัยของบรรพชิตในพระพุทธศาสนา แสดงไว้ มี ๔ ประเภท^{๒๕} คือ

- ๑) เถยขบริโภค คือ บริโภคอย่างขโมย
- ๒) อินบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นหนี้
- ๓) ทายัชชบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นผู้รับมรดก
- ๔) สามีบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ

การบริโภคของภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้รับสั่งของของชาวบ้านมาฉันและใช้สอยว่า
จำแนกเป็น ๔ ประเภท มีคำอธิบายดังนี้

ประเภทที่ ๑ เถยขบริโภค คือ บริโภคอย่างขโมย ได้แก่ ผู้ทุศีล ไม่มีคุณความดี
สมควรแก่ภาวะของตน คงมีแต่การนุ่งห่มเป็นต้น และอาการภายนอกที่เป็นเครื่องหมายเพศ บุคคล
เช่นนี้เป็นผู้ไม่มีสิทธิในสิ่งของของชาวบ้าน การรับสั่งของของชาวบ้านมาฉันและใช้สอย
ผู้เช่นนี้เรียกว่าเป็น เถยขบริโภค คือบริโภคอย่างขโมย หรือแอบลักเขากิน

ประเภทที่ ๒ อินบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นหนี้ ได้แก่ ผู้ที่มีศีล แต่เมื่อบริโภค
ปัจจัย ๔ ไม่ได้พิจารณา เช่น ฉันอาหารไม่ได้พิจารณาว่า เราฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้
ยังชีวิตให้เป็นไป ให้มีสุขภาพเกื้อหนุนแก่การปฏิบัติธรรม มิใช่ฉันเพื่อให้เกิดสุขุมวิเวกในรส
เป็นต้น การบริโภคอย่างนี้ เรียกว่า อินบริโภค คือบริโภคอย่างเป็นหนี้ แต่ถ้าบริโภคโดยพิจารณา
ไม่เชื่อว่าเป็นหนี้ (เบากว่าในบาลีที่ว่าตราบใดที่ยังเป็นปุลุชน ย่อมเชื่อว่าบริโภคอย่างเป็นหนี้)

^{๒๕} มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎ
ราชวิทยาลัย), หน้า ๘๕.

ประเภทที่ ๓ ทายัชชบริโภก คือ บริโภกอย่างเป็นผู้รับมรดก ได้แก่ พระเสขะหรือ ทักขิไณยบุคคล ๗ พวกแรก (ในจำนวนอริยบุคคล ๘) เมื่อรับทักษิณามาริโภก การบริโภกของท่าน เรียกว่า ทายัชชบริโภก แปลว่า บริโภกฐานทายาทหรือมีสิทธิโดยชอบธรรม ในฐานะที่เป็น ทายาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นทักขิไณยบุคคลสูงสุด

ประเภทที่ ๔ สามิบริโภก คือ บริโภกอย่างเป็นเจ้าของ ได้แก่ พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้พ้นจากความเป็นทาสแห่งตัณหาแล้ว เป็นผู้มีความดีสมควรแก่ของถวายอย่างแท้จริง มีสิทธิสมบูรณ์ในการรับและบริโภกทักษิณา การบริโภกของพระอรหันต์ท่านเรียกว่า สามิบริโภก คือบริโภกฐานเป็นเจ้าของ^{๓๐}

การบริโภก ๔ นั้น ผู้ใดไม่ได้เป็น ทักขิไณยแท้จริง คือ เป็นพระอริยบุคคล ถือว่ายังไม่ มีสิทธิสมบูรณ์ที่จะรับทักษิณาของชาวโลกมาริโภก เช่น ภิกษุ สามเณรแม้จะมีความประพฤติดี งาม เป็นผู้มั่งคั่ง และตั้งใจปฏิบัติธรรม แต่ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ การที่ภิกษุสามเณรนั้นรับ อาหารบิณฑบาตของชาวบ้านมาฉัน ท่านถือว่าเป็นการบริโภกอย่างหนึ่ง คือ เป็นหนึ่งต่อ ชาวโลก ควรจะเร่งปลดปล่อยหนี้เสีย ด้วยการใส่ใจปฏิบัติธรรมให้บรรลุความเป็นทักขิไณยบุคคล ตัวอย่างเช่น พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า ท่านบริโภกอาหารของชาวแคว้นแคว้น อย่างเป็นหนึ่งอยู่ ๗ วัน จึงได้รู้แจ้งธรรม หมายความว่า เมื่อท่านบวชแล้ว ก็ได้พยายามปฏิบัติธรรม แต่ใช้เวลาเป็น ปุถุชนอยู่ถึง ๗ วัน จึงบรรลุอรหัตผล กลายเป็นทักขิไณยบุคคลอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น บรรพชิต คือ ภิกษุสามเณรจึงควรพิจารณาในทุก ๆ ขณะที่บริโภก บิณฑบาตพึงพิจารณาในทุก ๆ คำข้าว เมื่อ ภิกษุไม่สามารถปฏิบัติเหมือนอย่างนั้น ในเวลาก่อนอาหาร, หลังอาหาร, ในปฐมยาม, มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม ถ้าไม่ได้พิจารณาเลย ปล่อยให้อารมณ์ขึ้น ภิกษุนั้นชื่อว่า ย่อมตั้งอยู่ในฐานะอินบริโภก แม้จิวร เสนาสนะก็พึงพิจารณาในทุก ๆ ขณะที่บริโภก สำหรับเกศห่มเมื่อมีสติเป็นปัจจัยในขณะที่รับ ทั้งในขณะที่บริโภกจึงจะควร แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อภิกษุทำสติในขณะที่รับแล้วขณะที่บริโภกไม่ได้ทำ อีก เป็นอาบัติ ไม่ทำในขณะที่รับแต่ทำในขณะที่บริโภก ไม่อาบัติ ปฏิบัติตรงตามจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ของการบริโภกปัจจัย ๔ อันเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้ศีลบริสุทธิ ซึ่งเมื่อมีศีลบริสุทธิ ก็จะเป็น ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดสมาธิ ปัญญา บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาต่อไปได้

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๓.

๒.๒ จุดมุ่งหมายของการบริโภคปัจจัย ๔

จุดมุ่งหมายของการบริโภคปัจจัย ๔ จำแนกแสดงเป็น ๔ ประเด็น คือ (๑) จุดมุ่งหมายของการบริโภคจีวร (๒) จุดมุ่งหมายของการบริโภคบิณฑบาต (๓) จุดมุ่งหมายของการบริโภคเสนาสนะ (๔) จุดมุ่งหมายของการบริโภคคิลานเภสัช ดังนี้

๒.๒.๑ จุดมุ่งหมายของการบริโภคจีวร

การใช้เครื่องนุ่งห่ม พระพุทธองค์ก็ทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์กำหนดพิจารณาว่า จะใช้เครื่องนุ่งห่มแบบใดและมีการกำหนดสีด้วย เพื่อให้เห็นว่า เป็นเครื่องนุ่งห่มของนักบวชในพระพุทธศาสนา และมีการพิจารณาเน้นถึงจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้จริงของเครื่องนุ่งห่มว่า “เราพิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยเครื่องนุ่งห่มเพียงเพื่อบำบัดความหนาว ความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอาย”^{๓๑}

การพิจารณาดังกล่าว แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมาย และประโยชน์ที่แท้จริงที่จะได้รับจากเครื่องนุ่งห่ม คือ เพื่อป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติมี หนาว ร้อน ฝนตกแดดออกและช่วยบำบัดบรรเทาอันตรายจากสัตว์จำพวกเหลือบ ยุง และเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด การนุ่งห่มตามจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ จะช่วยไม่ให้คนเราให้ความสำคัญกับแฟชั่นต่างๆ ที่มีการประกวดประชันกัน หมกมุ่นวุ่นวายกับเครื่องแต่งกายเครื่องประดับที่เป็นไปตามสมัยนิยม ใช้สิ่งของยี่ห้อดังที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ และราคาแพงฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น จนกลายเป็นปัญหาเศรษฐกิจของตนเองและประเทศชาติ การรู้จักใช้เครื่องนุ่งห่มตามจุดมุ่งหมายที่แท้จริงเป็นการรู้จักพอประมาณในการดำรงชีวิต และไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมส่วนรวมด้วย

๒.๒.๒ จุดมุ่งหมายของการบริโภคบิณฑบาต

การบริโภคอาหารเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ เมื่ออาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต อาจจะส่งผลให้เป็นคุณและโทษก็ได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการบริโภคอาหารที่ถูกต้อง โดยสอนการพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมาย และลักษณะคุณค่าอาหารให้ต้องแท่งก่อนที่จะบริโภค ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนภิกษุในการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคอาหารมีใจความว่า “เราพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่เป็นการบริโภค

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

เพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ด้วยความหวังว่าเราจักบำบัดทุกข์แก้ป้องกันทุกข์ใหม่ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ด้วยการบริโภคนี้ ความไม่มีโทษ และความเป็นอยู่อย่างผาสุกจักเกิดขึ้น^{๓๒}

จุดมุ่งหมายที่พระพุทธองค์ทรงสอนภิกษุสงฆ์ ให้รู้จักพิจารณาก่อนบริโภคอาหาร จะได้บริโภคตามจุดมุ่งหมาย ไม่ตกเป็นทาสของอาหาร ความผาสุกและกำลังกายย่อมเกิดขึ้น มีกำลังในการสร้างคุณดี บำเพ็ญธรรมจนสามารถละกิเลสได้ตามลำดับ สำหรับคฤหัสถ์นั้น พระพุทธองค์ได้แสดงหลักพิจารณาให้เป็นประโยชน์ที่แท้จริงจากการบริโภคอาหารเพื่อทำใจให้หยุดกระวนกระวาย รู้จักประมาณให้การบริโภคอาหาร คือ บริโภคแต่พอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป คนที่บริโภคอาหารเกินความต้องการของร่างกายทำให้รู้สึกอึดอัด ง่วงนอน อย่างที่พระพุทธองค์ทรงประทานแนวคิดให้พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “คนที่หาวนอนด้วย กินจุด้วยมักนอนหลับกลิ้งเกลือกไปมาเหมือนหมูใหญ่ที่เขาเลี้ยงไว้ด้วยอาหาร เขาเป็นคนเขลาข่มเข้าสู่ห้อง(บรรทม)บ่อย ๆ”^{๓๓}

การบริโภคที่ถูกคือนั้น จะมีส่วนช่วยสร้างภูมิคุ้มกันมิให้มีความต้องการทางร่างกายและความต้องการทางจิต เพื่อไม่ให้ถูกชักจูงไปหาคุณค่าเทียม ซึ่งเป็นภาพลัทธิที่ยั่ววนกิเลส ตัณหาอันจะนำมาซึ่งความเป็นทุกข์และอาจจะเป็นการสร้างอัตตาถาวรในวิญญาน ความกระวนกระวายเพราะอาหารไม่ถูกปาก การบริโภคอาหารตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ทำให้บรรเทา ตัณหา คือ ความอยากกิน อยากลิ้มลองเกินความพอดี จะไม่เกิดขึ้นและก่อความเดือดร้อน เพราะบริโภคอาหารเป็นเหตุ

๒.๒.๓ จุดมุ่งหมายของการบริโภคเสนาสนะ

เรื่องที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะการสร้างที่อยู่อาศัยพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญมาก ทรงให้สร้างในถิ่นที่เหมาะสม หรือเลือกสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ส่งเสริมให้การศึกษาพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมแก่การแสวงหาธรรม ความรู้ การสร้างสติปัญญาและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาจุดมุ่งหมายของการสร้างและประโยชน์ในการใช้ ดังข้อความว่า “เมื่อเราพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงได้ใช้สอยหรือสร้างที่อยู่อาศัยว่า เพียงเพื่อบำบัดความหนาวบำบัดสัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตราย อันเกิดจากฤดูกาลและเพื่อแสวงหาความสงบ”^{๓๔}

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๖๕/๑๖.

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

การใช้ที่อยู่อาศัยควรพิจารณาให้ดีว่า เราใช้เพื่อประโยชน์อะไร เมื่อใช้แล้วก็ควรจัดเก็บให้เรียบร้อย เมื่อใช้งานเสร็จหากเกิดการชำรุดทรุดโทรมก็ต้องรู้จักดูแลรักษาซ่อมแซม ไม่ให้ทิ้งให้เกิดความรกรุงรัง การสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้จะช่วยให้เกิดการประหยัดในการก่อสร้างมากโดยไม่จำเป็นต้องใช้วัสดุที่มีราคาแพงและก็ไม่จำเป็นต้องสร้างใหญ่โตมากนัก แต่เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยเพียงเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ตามความต้องการก็เป็นอันใช้ได้แล้ว เพื่อประหยัดงบประมาณในการสร้างและอายุยืนนานในการใช้ที่ทนทาน และสะดวกสบายในการรักษาซ่อมแซม แต่ส่วนมากจะเน้นในการสร้างกุฏิของพระสงฆ์ แต่หลักการนี้สร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้ แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับความจำเป็นหรือตามรายได้ของตนเองตามสภาพการณ์ในปัจจุบันได้

๒.๒.๔ จุดมุ่งหมายของการบริโภคที่ดินเกษตร

เรื่องยานับเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการดำรงชีวิตปัจจัยหนึ่ง ถ้าร่างกายมีสภาพเสื่อมโทรม เกิดโรคภัยไข้เจ็บแล้ว เหล่านี้จะเป็นอุปสรรคในการประพาสธรรมจรรยเป็นอย่างมาก เพราะเหตุว่า แม้คนเราจะมีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร และที่อยู่อาศัย หากร่างกายไม่สมบูรณ์ มีโรคภัยเบียดเบียน ก็จะเป็นเหตุทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก และอาจจะไม่ประสบความสำเร็จในที่สุด ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงทำให้ต้องทรงอนุญาตเรื่องเภสัช หรือ ยารวมถึงอุปกรณ์รักษาโรคต่างๆ ในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องยาเป็นตัวอย่างชัดเจนของการที่พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นและให้ความสำคัญในเรื่องสุขภาพมาก เห็นได้จากพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ” นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังให้พิจารณาอย่างแยกแยะว่า ยาเป็นเครื่องและเครื่องประกอบอันเป็นปัจจัยสำหรับคนไข้ นั้น มีไว้เพื่อกำจัดเวทนาทั้งหลายเนื่องจากอาพาธต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาวัตถุประสงค์ในการสร้างและประโยชน์ในการใช้ยา ดังข้อความว่า “เมื่อเราพิจารณาโดยแยกแยะแล้วบริโภคใช้สอยที่ดินเกษตร เพียงเพื่อบำบัดทุกข์เวทนาอันเกิดขึ้นแล้ว มีอาพาธต่างๆ เป็นมูล เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน เป็นอย่างยิ่ง”^{๓๕}

การใช้ยารักษาโรค พระพุทธองค์ก็ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่ายารักษาโรคมีความจำเป็นหรือเป็นปัจจัยสุดท้ายที่คนเราต้องการบริโภค เพื่อบำบัดอาการเจ็บป่วยในยามที่เกิดโรคภัย แต่วิวัฒนาการในการรักษาโรคมียาวนานแล้ว ในพระไตรปิฎกก็ได้กล่าวถึงเรื่องการใช้ยาไว้มากมาย รวมถึงให้ความสำคัญไว้หลายประการใน “เภสัชขันธ์กะ” ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันได้ เพื่อรักษาโรคเบื่ออาหาร ไม่ได้ฉันเป็นโรคขาดสารอาหารหรือโรคผอมเหลือง

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

และยาไม่เป็นอาหารหายาจึงทรงอนุญาตให้รับประทานได้ในยามวิกาล และฉันได้ในกาลนั้น แต่การใช้ยาในปัจจุบันนี้เน้นไปในการรักษาโรคในเชิงพาณิชย์มาก มีการผลิตยาออกมาเพื่อให้ตรงกับโรคที่คนไข้เป็นอยู่เสมอ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงถึงคนไข้ไว้ใน “กิลานสูตร” ว่าด้วยเรื่องคนไข้และเปรียบเทียบกับคนไข้ไว้ ๓ ประเภท กล่าวคือ

(๑) คนไข้บางคนจะได้อาหาร คนพยาบาล อันเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ไม่อาจหายจากโรคได้

(๒) คนไข้บางคนจะได้อาหาร คนพยาบาล อันเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตามก็หายจากโรคได้

(๓) คนไข้บางคนจะได้อาหาร คนพยาบาล อันเป็นที่สบายเท่านั้นจึงจะหายจากโรคได้^{๓๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยคนประเภทที่ ๓ เป็นหลัก จึงทรงประทานพุทธานุญาตเรื่องการให้ยา คนพยาบาล อาหารเป็นพิเศษสำหรับคนป่วย ทำให้มีส่วนช่วยคนไข้ ๒ ประเภทแรกด้วย แต่เรื่องของยา ก็คือ ยาซึ่งคนป่วยจะต้องรับประทาน หรือดื่ม ในยามที่ป่วยใช้เท่านั้น เหตุนี้จึงทรงสอนให้ภิกษุ พิจารณาถึงวัตถุประสงค์ หรือประโยชน์ที่จะได้รับ จากการให้ยาตามนัยว่า เราพิจารณาโดยแยกคายแล้ว รับประทานยาเพียงเพื่อบำบัดเวทนา มีอาพาธต่างๆ เป็นมูลอันเกิดขึ้นแล้ว เพื่อเป็นผู้หาความลำบากมิได้เป็นอย่างยิ่ง “การใช้ยาเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย”^{๓๗} ต้องเลือกให้ยาให้ถูกต้องกับโรคจึงจะหายจากการเจ็บป่วยได้ อย่างเช่น การใช้ยาสมุนไพร เป็นต้น

การไม่รู้จุดมุ่งหมายที่แท้จริงต่อสิ่งต่าง ๆ ได้สร้างปัญหาให้กับโลกเป็นอย่างมาก เช่น การบริโภคอาหาร มนุษย์ไม่มองที่คุณค่าแท้ของการบริโภค แต่เห็นคุณค่าเทียม แสวงหาสิ่งบริโภคเพื่อสนองตัณหา บริโภคตามอำนาจของกิเลสที่ประกอบด้วยความโลภ โกรธ และหลง ยกตัวอย่างเช่น การเสพที่อยู่อาศัย มีการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อนำมาสร้างบ้านให้ใหญ่โตมโหฬาร ทำให้ป่าไม้หมดไปภูเขากลายเป็นภูเขาหัวโล้น เมื่อเวลาฝนตกทำให้น้ำท่วมเพราะไม่มีการดูดซับน้ำเนื่องจากป่าไม้หมดไปแล้ว อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น วิธีคิดแบบรู้เท่าทันคุณค่าแท้จริงและคุณค่าเทียมของสิ่งต่าง ๆ ทำให้เราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมที่สุด...การใช้ความคิดพิจารณาถึงสิ่งที่จำเป็นในชีวิตที่จะต้องใช้พิจารณาญาณในการเสพวัตถุหรือปัจจัยเครื่องอาศัยของมนุษย์ เพราะว่าถ้าเมื่อใดเราไม่สามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่บริโภคเข้าไปแล้วย่อมได้รับผลเสียมากกว่าผลดี เพราะสิ่งของบางอย่างอาจจะมีผลผิดพลาดในการให้ข่าวสารข้อมูล เช่น

^{๓๖} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๖๑/๑๓๗.

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๔.

ยาชูกำลังชนิดต่าง ๆ เครื่องดื่มที่ให้สารทดแทนพลังงานที่เสียไป หรือยาบำรุงร่างกายต่าง ๆ ที่เราเห็นโฆษณาอยู่ทุกวัน มีหมอบางท่านออกมาให้ข้อสังเกตว่า ยาชูกำลังเหล่านั้นเป็นของที่ไม่จำเป็นต่อร่างกายและชีวิตที่แท้จริง เป็นสิ่งของฟุ่มเฟือยที่หลอกให้ประชาชนหลงเชื่อเพื่อประโยชน์ในด้านธุรกิจ เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวันจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องใช้สติพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปัจจัยเครื่องบริโภคในแต่ละวัน แยกแยะให้ออกสิ่งสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย เป็นไปเพื่อความเจริญเติบโต สิ่งไหนที่เป็นไปเพื่อความหรรษา มีราคาแพงแต่มีคุณค่าประโยชน์เพียงน้อยนิด เป็นคุณค่าเสริมความอยากไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต บางที่เป็นอันตรายต่อชีวิต ทำให้ก่อคุณกรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นให้เจริญขึ้น^{๓๘} อีกอย่างหนึ่งวิธีคิดแบบนี้ ยังเกื้อกูลต่อการเกิดของ กุศลกรรม เช่น ความมีสติเป็นต้น ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ เพราะประกอบด้วยปัญญา ต่างจากคุณค่าเทียมที่เสพหรือบริโภคด้วยอำนาจของกิเลสคือความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น

๒.๓ คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔

การบริโภคปัจจัย ๔ คือ ผ้า อาหาร ที่อยู่ และยารักษาโรค ย่อมมีความสำคัญต่อมนุษย์โดยทั่วไป แต่ในขณะเดียวกันก็อาจบังเกิดโทษภัยอันเกิดจากการบริโภคได้เช่นเดียวกัน หากขาดสติไม่รู้จักคุณค่าแท้ของปัจจัยทั้ง ๔ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เพื่อให้เห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในการดำรงชีวิตของมนุษย์^{๓๙} คุณค่าของสิ่งที่มนุษย์เสพเข้าไปสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) คุณค่าแท้ของการบริโภคปัจจัย ๔ และ (๒) คุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔

๒.๓.๑ คุณค่าแท้ของการบริโภคปัจจัย ๔

คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์ในด้านคุณภาพที่ส่งเสริมให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ต่อต้านโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ หรือเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในด้านที่ทำให้ชีวิตมีความสุขตามอัตภาพของตน สามารถแก้ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายได้ เช่น การบริโภคอาหาร คุณค่าอยู่ที่ประโยชน์ที่หล่อเลี้ยงร่างกายเป็นอยู่ดี มีสุขภาพดี มีความสุข มีกำลังเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นแก่การบำเพ็ญหน้าที่^{๔๐} เช่นเดียวกับบ้านเป็นที่สำหรับหลับนอนพักผ่อนเป็นที่อยู่อาศัย

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๔.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๗๒.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

ไม่จำเป็นต้องใหญ่เสมอไปขอเพียงให้บังแดดลมฝนและสัตว์ร้ายภัยธรรมชาติ ก็ถือว่าเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของบ้าน เป็นต้น คุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเห็นได้จากบทพิจารณาของพระสงฆ์ก่อนที่จะใช้สอยปัจจัย ๔ หรือที่เรียกว่า ปัจจเวกขณะ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

การพิจารณาเกี่ยวกับจีวร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยจีวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าละอาย

การพิจารณาเกี่ยวกับบิณฑบาต พิจารณาโดยแยกคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน เพื่อความมัวเมาเกิดกำลังพลังทางกาย เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง แต่เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ ดำเนินไปได้ มิให้ร่างกายลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ทำได้ตามนี้ก็จะช่วยระงับดับบรรเทาทุกขเวทนาเก่าคือความหิวได้ และไม่ทำทุกขเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น อนึ่ง ความเป็นไปโดยสะดวกแห่งอรรถภาพร่างกายนี้ ความเป็นผู้หาโทษไม่ได้ และความเป็นอยู่โดยผาสุก ก็จักบังเกิดมีแก่เรา

การพิจารณาเกี่ยวกับเสนาสนะ พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยเสนาสนะ เพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตรายที่เกิดจากฤดู และยินดีในการหลีกเร้น

การพิจารณาเกี่ยวกับคิลานเภสัชบริวาร พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยคิลานเภสัชบริวาร เพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาหารต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อไม่มีความเบียดเบียนเป็นที่สุด ซึ่งเมื่อไม่ใช้สอยอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอใช้สอยอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็พึงเกิดขึ้น เมื่อเธอใช้สอยอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยอาการอย่างนี้ นี้เรียกว่า ภิกษุละอาสวะที่จะพึงจะได้ด้วยการใช้สอย^{๔๐}

การพิจารณาถึงคุณค่าแท้ คือ คุณประโยชน์ที่แท้จริงของปัจจัย ๔ เพียงเพื่อป้องกันและบรรเทาอันตรายทั้งที่เป็นภายนอก ได้แก่ สัตว์ที่เป็นอันตราย ลมฟ้าอากาศที่ไม่เหมาะสม และอันตรายภายในร่างกาย คือ ความหิว และความเจ็บป่วย ซึ่งเมื่อร่างกายปลอดภัยดีแล้ว จะได้ประพาสพรหมจรรย์ คือ ปฏิบัติธรรมให้ถึงความพ้นทุกข์ คือ การได้บรรลุโลกุตตรผลในที่สุด อันเป็นคุณค่าที่สูงสุดที่มนุษยชาติพึงปฏิบัติให้เข้าถึงให้ได้

^{๔๐} อัง. จก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๔๗-๕๔๘.

๒.๓.๒ คุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔

คุณค่าแอบแฝง หรือคุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าที่เป็นเพียงส่วนเกินไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายอย่างแท้จริง การบริโภคส่วนนี้เพื่อสนองตัณหาความอยาก เพื่อเสริมอัตราในการแสดงบทบาททางสังคม เพื่อความสนุกสนาน เพื่ออวดความมั่งมีฐานะในสังคมเท่านั้น เช่น การดื่มไวน์ ขวดละหมื่น หรือแสนบาทเป็นเพียงการดื่ม เพื่อให้คนทั่วไปเห็นว่ามีฐานะที่ดี อีกประการรับประทานอาหารมากเกินไปเป็นสาเหตุให้คนเราเป็นโรคร้ายแรงและเสียชีวิตได้^{๔๒} นี้เรียกว่าเป็นคุณค่าเทียม ซึ่งตรงข้ามกับคุณค่าแท้ของการบริโภคอาหารที่ถูกหลักและได้สัดส่วนตามหลักโภชนาการอาหารหลัก ๕ หมู่ก็ถือว่าเป็นยาอายุวัฒนะแล้ว อิปโปเครติส บิดาแห่งวงการแพทย์แผนปัจจุบัน กล่าวไว้ว่า อาหารเป็นยา และยาที่ได้จากอาหารที่เรากินเข้าไปอาหารเป็นยารักษาโรคและส่งเสริมสุขภาพซึ่งมีหลักฐานยืนยันทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอน^{๔๓}

บรรพชิตควรดำรงชีพอย่างผู้ไม่ประมาท และมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการรับและบริโภคปัจจัย ๔ การมีสติในการพิจารณาบริโภคใช้สอยเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายของการบริโภคปัจจัย ๔ อย่างแท้จริงนั้น พระภิกษุสามเณรจำเป็นต้องมีการฝึกหัดเจริญสติด้วยการพิจารณาปัจจัย ๔ ใน ๓ เวลา คือ ธาตุปัจจุปัจจุปัจจุขณะ พิจารณาปัจจัย โดยความเป็นธาตุในเวลารับคือเวลาที่ได้ปัจจัย ๔ นั้นมา, ดังขณิกปัจจุขณะ พิจารณาปัจจัย ๔ ในขณะที่บริโภคคือใช้สอย และอดีตปัจจุขณะ พิจารณาทดแทนในภายหลัง หลังจากที่ไม่ได้พิจารณาในเวลารับและขณะบริโภค^{๔๔} เพื่อป้องกันอัสวกิเลสอันจะพึงมีจากบริโภคปัจจัย ๔ อย่างขาดสติ

อัสวกิเลส หรือ เรียกว่า อาสวะนั้น เป็นกิเลสที่หมักหมม นอนเนื่องทับถมอยู่ในจิต ขบข้อมจิตให้เศร้าหมอง ให้ขุ่นมัว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงอาสวะที่ภิกษุพึงละได้ด้วยการใช้สอย เพราะถ้าไม่ใช้สอยจะมีโทษ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะมีขึ้น จึงต้องใช้สอย และพิจารณาโดยแยบคาย ดังนี้

บทพิจารณาการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ทั้ง ๓ บท คือ บทพิจารณาก่อนบริโภคใช้สอย หรือขณะรับและแสวงหา(ธาตุปัจจุขณะ) บทพิจารณาขณะบริโภคใช้สอย(ดั่งขณิกปัจจุขณะ) และบทพิจารณาหลังจากการบริโภคใช้สอย(อดีตปัจจุขณะ) ได้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์

^{๔๒} แอลเบิร์ต เอ. เฮเยอร์, กินกันแก่ ปรับแนวการกินเพื่ออายุวัฒนะ, เรียบเรียงโดย นพ.ไพฑูรย์ จาตุรปัญญา, (กรุงเทพมหานคร, : สำนักพิมพ์รวมธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๑๗.

^{๔๔} พระเทพสิมามาจารย์ (โอภาส นริศฺสุมิตฺติ), ธรรมปริทัศน์ ๔๑, หน้า ๔๒.

ได้ทรงวางหลักการให้พุทธศาสนิกชนได้เตือนตนให้ตระหนักสำนึกพิจารณาการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ส่งผลกระทบต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม^{๔๕}

ส่วนสังคมสมัยปัจจุบัน เห็นว่า การบริโภค คือ การใช้สินค้า และการบริการ บำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจของผู้บริโภค แต่พระพุทธศาสนาถือว่า การบริโภคคือ การใช้สินค้าและการบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับประโยชน์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หมายความว่า การบริโภคควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตมากกว่า การบำบัดความต้องการเพียงอย่างเดียว พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า

การบริโภคนั้นคนจำนวนมากทีเดียว เมื่อบำบัดความต้องการ เช่น กิน อาหารโดยมุ่งรสอร่อย แต่กลับทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่นความพอใจไม่เป็นตัวตัดสินอรรถประโยชน์ถ้าความพอใจนั้นไม่พร้อมกับการได้คุณภาพชีวิตความพึงพอใจบางครั้งก็จะกลับเป็นตัวการทำลาย อรรถประโยชน์ เช่น ทำให้คนหลงมัวเมา ทำลายสุขภาพเสียคุณภาพชีวิตเป็นต้น....มองในแง่พุทธศาสตร์ ก็ต้องบอกว่าสินค้าและบริการมีอรรถประโยชน์ สามารถทำให้เกิดความพอใจ ที่ได้เสริมคุณภาพชีวิตแก่ผู้บริโภค^{๔๖}

การรู้จักคิดแบบเห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมหรือคุณค่าแอบแฝง เป็นการใช้ความคิดพิจารณาถึงสิ่งที่จำเป็นในชีวิตที่จะต้องใช่วิชาญาณในการแสวงหาหรือปัจจัยเครื่องอาศัยของมนุษย์ เพราะว่าถ้าเมื่อใดเราไม่สามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่บริโภคเข้าไปแล้วย่อมได้รับผลเสียมากกว่าผลดี เพราะสิ่งของบางอย่างอาจจะมีผลพลาดในการให้ข่าวสารข้อมูล เช่น ยาสูบกำลังชนิดต่าง ๆ เครื่องดื่มที่ให้สารทดแทนพลังงานที่เสียไป หรือยาบำรุงร่างกายต่าง ๆ ที่เราเห็นโฆษณาอยู่ทุกวัน มีหมอบางท่านออกมาให้ข้อสังเกตว่า ยาสูบกำลังเหล่านั้นเป็นของที่ไม่จำเป็นต่อร่างกายและชีวิตที่แท้จริง เป็นสิ่งของฟุ่มเฟือยที่หลอกให้ประชาชนหลงเชื่อเพื่อประโยชน์ในด้านธุรกิจ เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวันจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องใช้สติพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปัจจัยเครื่องบริโภคในแต่ละวัน แยกแยะให้ออกสิ่งสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย เป็นไปเพื่อความเจริญเติบโต สิ่งไหนที่เป็นไปเพื่อความหรรหามีราคาแพงแต่มีคุณค่าประโยชน์เพียงน้อยนิด เป็นคุณค่าเสริมความอยากไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต บางที่เป็นอันตรายต่อชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฐิ ตลอดจน

^{๔๕} แสวง นิลนามะ “จริยธรรมการบริโภคในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๑-๑๖๗.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

การยกตนข่มผู้อื่นให้เจริญขึ้น^{๔๓} อีกอย่างหนึ่งวิธีคิดแบบนี้ ยังเกื้อกูลต่อการเกิดของ กุศลกรรม เช่น ความมีสติเป็นต้น ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ เพราะประกอบด้วยปัญญา ต่างจากคุณค่า เทียมที่เสพหรือบริโภคด้วยอำนาจของกิเลสคือความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น^{๔๔}

การบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการโดยมุ่งให้ได้ประโยชน์สูงสุด ด้วยวิธีการที่ง่ายจาก การรู้จักคิดพิจารณาถึงคุณค่าที่แท้จริง ของสิ่งที่ใช้บริโภคใช้สอย ย่อมได้รับประโยชน์ ตรงตาม วัตถุประสงค์ตรงตามจุดหมายของการบริโภคตามอย่างอริยชน

๒.๔ กรณีตัวอย่างการบริโภคปัจจัย ๔ ในสมัยพุทธกาล

กรณีตัวอย่างการบริโภคปัจจัย ๔ ในสมัยพุทธกาลมี ๔ ประเด็น คือ (๑) กรณีตัวอย่าง การบริโภคจีวรในสมัยพุทธกาล (๒) กรณีตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตในสมัยพุทธกาล (๓) กรณีตัวอย่างการบริโภคเสนาสนะในสมัยพุทธกาล และ (๔) กรณีตัวอย่างการบริโภค คิลานเภสัชในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๒.๔.๑ กรณีตัวอย่างการบริโภคจีวรในสมัยพุทธกาล

ตัวอย่างการบริโภคจีวร ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ เรื่อง พระอานนทบริหารผ้า^{๔๕} ดังนี้

สมัยหนึ่งพระนางสามาวดี มเหสีของพระเจ้าอุเทน กษัตริย์แห่งนครโกสัมพี มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ถึงกับทูลขออนุญาตถวายภัตตาหารภิกษุ ในวันวันละ ๕๐๐ รูป และฟังพระธรรมเทศนาเป็นประจำ วันหนึ่งพระนางสามาวดีได้เข้าไปหาพระอานนทถึงที่อยู่ ทานพระอานนทได้แสดงพระธรรมเทศนาแก่พระนางสามาวดี พระนางพร้อมทั้งบริวาร ๕๐๐ คน เลื่อมใสเป็นอันมาก จึงได้ถวายผ้าห่ม ๕๐๐ ผืน ขึ้น ชมอนุโมทนาภาวนิตของท่านพระอานนทแล้วเสด็จกลับไปเข้าเฝ้าพระเจ้าอุเทน พระนางได้กราบทูลให้พระเจ้าอุเทนให้ทรงทราบเรื่องทั้งปวง

พระเจ้าอุเทนได้ทรงดำหนิพระอานนทว่า ไฉนจึงรับผ้าไปมากมายเช่นนั้น ท่านพระอานนทจะเปิดร้านขายผ้าหรืออย่างไร ต่อมาวันหนึ่งพระเจ้าอุเทนได้เข้าไปหาพระอานนทถึงที่พัก ทรงตรัสถามท่านพระอานนทดังนี้ว่า

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^{๔๕} วิ. จ. (ไทย) ๓/๔๔๕/๓๘๓-๓๘๕.

พระเจ้าอุเทน : พระนางสามาวดีมีเหลือของข้าพเจ้า มาหาท่านแล้วหรือ

พระอานนท์ : พระมเหสีของพระองค์มาแล้ว มหาบพิตร

พระเจ้าอุเทน : พระนางได้ถวายอะไรแก่ท่านอานนท์บ้าง

พระอานนท์ : พระนางถวายผ้าห่มอาตมา ๕๐๐ ผืน

พระเจ้าอุเทน : ผ้ามากมายอย่างนั้นท่านจะเอาไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาแจกภิกษุทั้งหลายผู้มีจีวรเก่า

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะทำจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมนั้นให้เป็นผ้าแพดาน

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาผ้าแพดานเก่าไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะทำผ้าแพดานเก่านั้นให้เป็นผ้าปลอกฟูก

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาผ้าปลอกฟูกเก่าไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะทำผ้าปลอกฟูกเก่านั้นให้เป็นผ้าปูพื้น

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาผ้าปูพื้นเก่าไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะทำผ้าปูพื้นเก่าให้เป็นผ้าเช็ดเท้า

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาผ้าเช็ดเท้าเก่าไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะทำผ้าเช็ดเท้าเก่าให้เป็นผ้าเช็ดธุลี

พระเจ้าอุเทน : ท่านจะเอาผ้าเช็ดธุลีเก่าไปทำอะไร

พระอานนท์ : อาตมาจะโขลกผ้าเหล่านั้นขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา

พระเจ้าอุเทนเกิดความเลื่อมใส เกิดความดำริว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรได้นำผ้าไปใช้อย่างคุ้มค่า จึงได้ถวายผ้าอีก ๕๐๐ ผืนแก่พระอานนท์

พระอานนท์เถระเป็นผู้ที่มีคนรู้จักคุ้นเคยและเลื่อมใสมากรูปหนึ่งในบรรดาพระสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะท่านมีบทบาทที่สำคัญ คือได้รับเลือกให้เป็นพระอุปัชฌาย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า และได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะหลายด้าน ท่านรู้จักพิจารณาเสพใช้สอยปัจจัยดังกล่าวแล้วข้างคั่นนั้นถือเป็นแบบอย่างที่ดียิ่งของการรู้จักคุณค่าของเครื่องนุ่งห่ม จัดสรรใช้สอยอย่างเกิดประโยชน์ที่สุดเป็นเหตุให้ช่วยส่งเสริมคุณธรรมอื่นให้เกิดมีในตน ด้วยคือความสันโดษเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ อย่างพอดี เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและส่งเสริมแก่การปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนไม่ให้จิตใจถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้ และท่านได้อนุเคราะห์แก่ผู้อื่นด้วยการแบ่งปันผ้า แก่ภิกษุทั้งหลาย แม้หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

แล้วท่านจาริกไปทั่วชมพูทวีปได้ถวายบาตรและจีวรของตนแก่ภิกษุสงฆ์ตามวิหารทั่วไป ก่อเกิดเป็นความรักความเลื่อมใสของคนทั้งหลาย^{๕๐}

กรณีตัวอย่างการบริโภคจีวรดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการใช้อย่างคุ้มค่าของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักคือ การใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มปกปิดร่างกาย เมื่อผ้าเก่าลงมากแล้วก็จะตัดแปลงไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด จนท้ายที่สุดก็นำไปโหลกผ้าเหล่านั้นขายกับโคลนแล้วมาทาฝากุฏิ วิธีการใช้ผ้าอย่างรู้คุณค่าดังกล่าวจึงสร้างความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากจากประชาชนทั่วไป

๒.๔.๒ กรณีตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตในสมัยพุทธกาล

ตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตในสมัยพุทธกาล ได้แก่ เรื่องพระมหาอุทายีเถระชวานครกบิลพัสดุ์

พระอุทายี ได้ออกจากที่หลีกเร้น(ผลสมาบัติ) แล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ด้วยเหตุที่ได้นึกถึงเรื่องอดีตอันเห็นแก่ปากแก่ท้องไม่ดีเลยด้วยสำนึกจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ได้เกิดความคำนึงอย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดกรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้ พระผู้มีพระภาคทรงนำกรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้เราทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดอกุศลเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้ พระผู้มีพระภาคทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากมาให้เราทั้งหลาย’ ก็เมื่อก่อนข้าพระองค์เคยฉันได้ทั้งเวลาเย็น เวลาเช้า และเวลาวิกาลกลางวัน(หลังเที่ยง)

เมื่อพระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลายเราขอเตือน เธอทั้งหลายจงเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางวันเสียเถิด’ เมื่อเป็นดังนี้ ทำให้พระอุทายีน้อยใจ เสียใจ แต่ก็ยังปฏิบัติตามเพราะความรัก ความเคารพ ความละอาย ความเกรงกลัวในพระผู้มีพระภาค จึงยอมเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางวันนั้น จึงฉันในเวลาเย็นและเวลาเช้า ต่อมา พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายจงเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางคืนนั้นเสีย’^{๕๑}

^{๕๐} พระมหาเสวีชน มนัสสุโร (พินประโคน), “การศึกษาวิเคราะห์ห่อปีสเสนธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๖๕-๖๗.

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๖๕.

เมื่อการณเป็นคังนี้ยังทำให้พระอุทายีมีความน้อยใจ เสียใจ เพราะให้เลิกฉันโภชนะที่นับว่าประณีตกว่าบรรดาโภชนะในเวลาใด เพราะเคยมีชายคนหนึ่งได้ของที่จะแถมมาในเวลากลางวัน กลับบอกภรรยาว่าให้เก็บไว้ เราทั้งหมดจะบริโภคพร้อมกันในเวลาเย็น อะไรๆ ทั้งหมดที่ปรุ่กันย่อมมีรสอร่อยในเวลากลางคืน เวลากลางวันมีรสไม่อร่อย ด้วยเห็นแก่ความรัก ความเคารพ ความละอาย และความเกรงกลัวในพระผู้มีพระภาค จึงยอมเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาล

เรื่องของการที่ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในเวลาค่ำคืน เข้าไปใกล้บ่อน้ำคร่ำบ้าง ได้ตกลงไปในหลุมโสโครกบ้าง นुकเข้าไปยังป่าหนามบ้าง เหยียบแม่โคที่กำลังหลับบ้าง พบกับโจรที่กำลังโจรกรรมบ้าง โจรที่ยังไม่ได้โจรกรรมบ้าง ถูกมาตุคามชักชวนให้เสพสมบ้าง ในส่วนตัวของพระอุทายีเองก็เคยมาแล้ว บิณฑบาตในเวลามืดค่ำหญิงคนหนึ่งกำลังล้างภาชนะอยู่ได้เห็นพระอุทายี เมื่อแสงฟ้าแลบ ตกใจร้องเสียงหลงว่า ‘ว้าย ! ผีหลอก’ พระอุทายีจึงกล่าวว่า ‘ไม่ใช่ผีหรอก น้องหญิง เราเป็นภิกษุยืนบิณฑบาตอยู่’ หญิงนั้นจึงกล่าวต่อไปว่า ‘พ่อแม่ของภิกษुकตายแล้วกระนั้นหรือภิกษุ ท่านเอาเมล็ดมๆ มาเช็ดท้องของดิฉันเสียยังดีกว่า การที่ท่านมาเที่ยวบิณฑบาตในเวลามืดค่ำอย่างนี้เพราะเห็นแก่ปากท้อง ไม่ดีเลย’^{๕๒}

คำที่กล่าวว่าพ่อแม่ของภิกษुकตายแล้วกระนั้นหรือ คือว่า ถ้ามีพ่อแม่แม่ก็คงจะเลี้ยงดูมีอาหารกิน มีที่อยู่ ไม่ต้องมาทำอาการเช่นนี้ ด้วยเหตุเป็นอย่างนี้ พระอุทายีจึงได้ระลึกถึงพระผู้มีพระภาคที่ทรงเตือนภิกษุให้เลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางวันและเวลาวิกาลแห่งราตรีว่า ทรงกำจัดกรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของภิกษุออกไป และทรงนำกรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้ ทั้งทรงกำจัดอกุศลเป็นอันมากออกไป และทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากมาให้ อย่างไรก็ดี ท่านพระอุทายีได้บรรลุพระอรหันต์ ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเวทนาว่ามีหลายประการ อันขึ้นอยู่กัเหตุ คือ เวทนา ๒ เวทนา ๓ เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๔ เวทนา ๓๖ และเวทนา ๑๐๘ แล้วทรงแยกสุขเวทนาออกมาอธิบายเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มจากความสุข ๕ สุขที่เกิดจากฌาน ๘ และสุขคือสัญญาเวทยิตนิโรธ พระผู้มีพระภาคทรงทำนิโรธสมาบัติให้เป็นประธานเมื่อเทศนาจบลงแล้ว พระอุทายีก็บรรลุพระอรหันต์^{๕๓}

กรณีตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง การแสวงหาอาหารในเวลาวิกาล อันเป็นกาลที่ไม่สมควร ย่อมทำให้เกิดอันตรายนานาประการ การงดเว้นการแสวงหาและการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลย่อมสร้างความปลอดภัย และสมควรสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม

^{๕๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๖๖.

^{๕๓} ดูใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๖๖-๑๖๗.

๒.๔.๓ กรณีตัวอย่างการบริโภคนาสนะในสมัยพุทธกาล

ตัวอย่างการบริโภคนาสนะ ในสมัยพุทธกาลได้แก่ เรื่อง พระองค์ลุมพลียุพา

พระองค์ลุมพลียุพาเป็นในอสิตมหาสาวก อจิตจอมโจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลา เมื่อบวชเข้ามาแล้วก็ออกบิณฑบาตดำรงชีพเหมือนภิกษุรูปอื่นๆ ในการออกบิณฑบาตแรกๆ ผู้คนต่างพากันหวาดกลัว วิ่งหนีกันอลหม่าน บ้างก็ขว้างปาก้อนหินใส่ ไม่มีใครถวายบิณฑบาตแม้ทัพพีเดียว แต่ท่านก็ยังออกบิณฑบาตเป็นประจำ ดังปรากฏความว่า

ครั้งนั้น เวลาเช้าท่านพระองค์ลุมพลียุพาห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ก็เวลานั้น ก้อนหิน ท่อนไม้ ก้อนกรวดที่บุคคลขว้างไป แม้โดยทางอื่นก็มาตกลงที่กายของพระองค์ลุมพลียุพา มีโลหิตไหลที่ศีรษะ บาตรก็แตก ผ้าสังฆาฏิก็จฉีกขาดเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรท่านองค์ลุมพลียุพาเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสกับพระองค์ลุมพลียุพาว่า “เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอจงอดกลั้นไว้เถิด เธอได้เสวยผลกรรมซึ่งเป็นเหตุจะให้เธอพึงหมกหมมอยู่ในนรกตลอดปีเป็นอันมาก ตลอดร้อยปีเป็นอันมาก ตลอดพันปีเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้เท่านั้น”^{๔๔}

ดังนั้น พระเถระจึงเข้าไปตั้งเมตตาคิดในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยไม่เจาะจง แล้วได้กล่าวคาถาทั้งหลายนี้ว่า ก็ผู้เป็นข้าศึกต่อเรา จงฟังธรรมกถาที่เราได้ฟังแล้วในสำนักของพระศาสดา ของประกอบความชวนชวนในพระพุทธศาสนา ของคบหากับมนุษย์ผู้เป็นสัตบุรุษผู้ถือนั่นแต่ธรรมอย่างเดียว ก็ผู้เป็นข้าศึกต่อเรา ขอเชิญฟังธรรมของท่านผู้กล่าวสรรเสริญความอดทน ผู้มีปกติสรรเสริญความไม่โกรธตามเวลาอันควร และของปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรมนั้นเถิด ขออย่าเบียดเบียนเราและประชาชนหรือว่าสัตว์อื่นเลย ฟังบรรลุลความสงบอย่างเยี่ยม และพึงรักษาสัตว์ทั้งปวงให้เป็นเหมือนบุตรที่รักเถิด ก็ชาวนาที่ต้องการน้ำย่อมไขน้ำไป ช่างศรย่อมคัดลูกศร ช่างไม้ย่อมถากไม้ บัณฑิตย่อมฝึกตน เมื่อก่อนเรามีชื่อว่า อหิงสกะ ผู้ไม่เบียดเบียน แต่เรายังเบียดเบียนอยู่ วันนี้เราเป็นผู้มีชื่อจริงไม่เบียดเบียนใคร การที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดา เป็นการมาดีแล้ว มิใช่ว่าเป็นการมาไม่ดี เราได้บรรลุวิชา ๓ ตามลำดับ ได้ทำตามคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้ว แต่ก่อนเราอยู่ในป่า โคนไม้ ภูเขา หรือในถ้ำทุกแห่ง มีใจหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เราผู้อันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ไม่ไปในบ่วงมาร จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็เป็นสุข^{๔๕}

^{๔๔} ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, อสิตมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๕๘.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๔/๑๓๒-๑๕๔., ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, อสิตมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์, หน้า ๑๕๑-๑๕๕.

สมจริงดังคำกล่าวนั้น เพราะการอยู่เสนาสนะป่าอยู่ลำบาก ทำให้สงบได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยว ก็หาความรื่นรมย์ได้ยาก ป่าทั้งหลายมักจะชักนำจิตของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิให้เกิดความหวาดหวั่น เพราะมีกาย วาจา มโนไม่บริสุทธิ์ มีอาชีวะไม่บริสุทธิ์ มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตวิบัติคิดชั่วร้าย มีจิตถูกถีนมิทธะ(ความหดหู่และความเชื่องซึม) กลุ่มรวม เป็นผู้ฟุ้งซ่าน จิตไม่สงบ เป็นผู้เคลือบแคลงสงสัย เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น เป็นคนมักขลาดมักกลัว ปรารถนาลาภสักการะ เป็นคนเกียจคร้านไม่มีความเพียร เป็นคนขาดสติสัมปชัญญะ(หลงลืม) มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ส่วนพระพุทธรองค์และพระอริยะทั้งหลายไม่สะดุ้งกลัว การอยู่เสนาสนะป่าเพราะเหตุมีนัยตรงกันข้าม^{๕๖} ที่กล่าวมา

กรณีตัวอย่างการบริโภคเสนาสนะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง การอาศัยอยู่เสนาสนะป่า ถ้าไม่รู้จักวิธีพิจารณาให้แยบคาย ย่อมก่อให้เกิดกิเลสต่างๆ มากลุ่มรวมจิตใจได้ แต่เมื่อได้รู้จักวิธีการอยู่ป่าที่ถูกต้อง พิจารณาโดยแยบคาย และมีการแผ่เมตตาจิตต่อสรรพสัตว์ เป็นต้นแล้วก็สามารถบำเพ็ญภาวนาจนกระทั่งถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้

๒.๔.๔ กรณีตัวอย่างการบริโภคคิลานเภสัชในสมัยพุทธกาล

ตัวอย่างการบริโภคคิลานเภสัช ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ เรื่อง พระปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลม^{๕๗}

สมัยหนึ่ง พระปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลม พวกแพทย์กล่าวอย่างนี้ว่า “ต้องหุงน้ำมันถวายเป็นยา” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำมันที่หุง” แพทย์ต้องเจียน้ำมันมาในน้ำมันที่หุง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เจียน้ำมันมาลงในน้ำมันที่หุงได้”

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์หุงน้ำมันเจียน้ำมันมาลงไปในขันขนาด ดิมน้ำมันนั้นแล้วมา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงดื่ม้ำมันเจียน้ำมันมาลงไปในขันขนาด รูปใดดื่ม พึงปรับอาบัติ

^{๕๖} คุรยาละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕-๔๘/๓๔-๔๐.

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๕๕-๕๘.

ตามธรรม^{๕๘} ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตม้น้ำมันเจือด้วยน้ำเมาชนิดที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรสน้ำมัน”

สมัยนั้น น้ำมันที่ภิกษุหุงเจือน้ำมันลงไปเกินขนาดมาก ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายได้ปรึกษากันดังนี้ว่า “พวกเราจะปฏิบัติในน้ำมัน เจือน้ำมันลงไปเกินขนาดนี้ อย่างไร” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เก็บไว้เป็นยาทา”

สมัยหนึ่ง พระปิลินทวัจจะหุงน้ำมันไว้มาก ไม่มีภาชนะบรรจุน้ำมัน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตलगัน ๓ ชนิด คือ लगันทำด้วยโลหะ लगันทำด้วยไม้ लगันทำด้วยผลไม้”

เมื่อพระปิลินทวัจจะอาพาธเป็นโรคลมตามอวัยวะ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ” ท่านก็ยังไม่หายโรคลม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการรมด้วยใบไม้” แต่ท่านก็ยังไม่หายโรคลม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการรมใหญ่”^{๕๙} แต่ท่านก็ยังไม่หายโรคลมอีก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ทรงสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่าง ๆ”^{๖๐} แต่ท่านก็ยังไม่หายโรคลม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอ่างน้ำ”

เมื่อพระปิลินทวัจจะอาพาธเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระบายโลหิตออก” แต่ท่านก็ยังไม่หายโรคลมขัดยอกตามข้อ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไป

^{๕๘} พึงปรับอาบัติตามธรรม ในที่นี้ หมายถึง ปรับอาบัติปาจิตตีย์เพราะตม้นสุราและเมรัย ตามความในสิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรค ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๓-๓๒๘/๔๖๕.

^{๕๙} การรมใหญ่ หมายถึง เอาถ่านเพลิงใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทราย เป็นดิน ปิดไว้ ลาดใบไม้บนานาชนิดทับลงไป เอาน้ำมันทาตัวนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการพลิกกลับไปมา ดูใน วิ.อ. (ไทย) ๓/๒๖๓/๑๓๔-๑๓๕.

^{๖๐} น้ำต้มใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ น้ำต้มใบไม้บนานาชนิดจนเดือดแล้ว ใช้ใบไม้และน้ำราดรม ดูใน วิ.อ. ๓/๒๖๓/๑๓๕.

กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบาย โลหิตออก”^{๖๑}

สรุปการทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม มีดังนี้

- (๑) ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เข้ากระโจมรมเหงื่อ
- (๒) ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้
- (๓) ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุม เอาถ่านเพลิง ใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอน้ำมันทาตัว แล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา^{๖๒}

(๔) ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก

(๕) ถ้าโรคลมขัดยอกตามข้อยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบายโลหิตเสียออก

กรณีตัวอย่างการบริโภคนิสัยดังกล่าวดังแสดงให้เห็นถึง การได้รับพระบรมพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สามารถรักษาโรคด้วยวิธีการต่างๆ โดยอาศัยนิสสัยในเขตพื้นที่เป็นหลักและใช้ตามความจำเป็นที่สมควรของแต่ละกรณีเท่านั้น เพียงเพื่อให้พระภิกษุใช้นั้นๆ บรรเทาและหายจากอาการอาพาธ จะได้มีเรี่ยวแรงในการต่อสู้กับกิเลสในใจที่เป็นโรคที่อันตรายอย่างยิ่งในสังสารวัฏ

สรุป การบริโภคนิสัย ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมี ๔ ประเด็นศึกษา คือ

๑. ความหมายของการบริโภคนิสัย ๔ ได้แก่ การบริโภคนิสัย หมายถึง การกิน การดื่ม อาหารต่างๆ รวมถึง การใช้สอยสิ่งของต่างๆ ส่วนนิสัย ๔ คือ สิ่งจำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ๔ อย่าง คือ ไตรจีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช ความหมายของการบริโภคนิสัย ก็คือ การใช้สอยผ้าไตรจีวรสำหรับนุ่งห่มของพระภิกษุสามเณร, การบริโภคนิสัยบิณฑบาต หมายถึง การขบฉันภัตตาหาร น้ำดื่มของพระภิกษุสามเณร, การบริโภคนิสัยเสนาสนะ หมายถึง การใช้สอย พักอยู่อาศัย อาคารสถานที่ รวมทั้งเครื่องใช้ต่างๆ ของพระภิกษุสามเณร, การบริโภคนิสัยคิลานเภสัช หมายถึง การบริโภคนิสัยใช้สอย ดื่มน้ำ เสพ ยารักษาโรคสำหรับคนไข้หรือยารักษาภิกษุสามเณรอาพาธ, การบริโภคนิสัยในพระพุทธศาสนา หมายถึง การกิน ดื่ม ใช้สอยนิสัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช ตามหลักพระธรรมวินัย เพื่อดำรงชีวิตตามสมควรแก่สภาพของบุคคล และ

^{๖๑} กอก คือ การดูดเลือด หนอง หรือ ลมออกจากร่างกาย หรือ ดูดเอาน้ำนม ออกจากเต้านม โดยใช้ถ้วยกระบอก ฯลฯ เป็นเครื่องดูด วิธีดูดให้กดปากถ้วย หรือ กระบอกแนบครอบลงบนแผล หนองแล้วยกขึ้นทำบ่อยๆ จนดูดเลือดที่เสีย หรือ หนองออกหมด ในที่นี้ใช้เขาสัตว์กอก.

^{๖๒} วิ.อ. (ไทย) ๓/๒๖๗/๑๗๔-๑๗๕.

การบริโภคนั้น ๔ ประเภท มี เฉยบริโภคนั้น คือ บริโภคนั้นอย่างขโมย, อินบริโภคนั้น คือ บริโภคนั้นอย่างเป็น
หนี้, ทายัชนบริโภคนั้น คือ บริโภคนั้นอย่างเป็นผู้รับมรดก, และ สามบริโภคนั้น คือ บริโภคนั้นอย่างเป็น
เจ้าของ ซึ่งพระภิกษุสามเณรควรสำรวมตนไม่บริโภคนั้นอย่างขโมยหรือเป็นหนี้ ทำความเพียรเพื่อ
การบรรลุนิพพานเป็นอริยบุคคลได้แล้วก็จะเป็นผู้บริโภคนั้นอย่างผู้รับมรดกและเป็นเจ้าของในที่สุด

๒. จุดมุ่งหมายของการบริโภคนั้นปัจจัย ๔ ได้แก่ จุดมุ่งหมายของการบริโภคนั้นจีวร คือ
เพื่อป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติ จากสัตว์ต่างๆ และเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด, การ
บริโภคนั้นบิณฑบาต เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ให้
ชีวิตดำรงอยู่ได้, การบริโภคนั้นเสนาสนะ เพื่อบรรเทาอันตราย อันเกิดจากดินฟ้าอากาศและเพื่อ
แสวงหาความสงบ และการบริโภคนั้นคิลานเภสัช เพื่อบำบัดอาการเจ็บป่วยในยามที่เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ
เท่านั้น

๓. คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบริโภคนั้นปัจจัย ๔ ได้แก่ คุณค่าแท้ คือ คุณค่าที่เป็น
ประโยชน์ในด้านคุณภาพที่ส่งเสริมให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ต่อต้านโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ
หรือเป็นสิ่งที่จำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในด้านที่ทำให้ชีวิตมีความสุขตามอัธยาศัยของตน สามารถ
แก้ปัญหาในด้านสุขภาพร่างกายได้ ส่วนคุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าที่เป็นเพียงส่วนเกินไม่เป็น
ประโยชน์ต่อร่างกายอย่างแท้จริง การบริโภคนั้นส่วนนี้เพื่อสนองตัณหาความอยาก เพื่อเสริมอัตตาใน
การแสดงบทบาททางสังคม เพื่อความสนุกสนาน เพื่อ อวดความมั่งมีฐานะในสังคมเท่านั้น

๔. กรณีตัวอย่าง การบริโภคนั้นปัจจัย ๔ ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ กรณีตัวอย่างการบริโภคนั้น
จีวร เรื่อง พระอนนทบริหารผ้า แสดงให้เห็นถึงการใช้สอยผ้าอย่างคุ้มค่าของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมี
วัตถุประสงค์หลักคือ การใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มปกปิดร่างกาย เมื่อผ้าเก่าลงมากแล้วก็จะตัดแปลงไป
ใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด, กรณีตัวอย่างการบริโภคนั้นบิณฑบาต เรื่อง พระมหาอุททยิเถระชาวนคร
กบิลพัสดุ์ แสดงให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมของการแสวงหาอาหารในเวลาวิกาล อาจทำให้เกิด
อันตรายนานาประการ การงดเว้นการแสวงหาและการบริโภคนั้นอาหารในเวลาวิกาลย่อมสร้างความ
ปลอดภัย และเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม, กรณีตัวอย่างการบริโภคนั้นเสนาสนะเรื่อง
พระองคุลิมาลอยู่ป่า แสดงให้เห็นถึง การอาศัยอยู่เสนาสนะป่า ถ้าไม่รู้จักรั้ววิธีพิจารณาให้แยกคาย
ย่อมก่อให้เกิดกิเลสต่างๆ มากลุ่มรุมจิตใจได้ แต่เมื่อได้รู้จักรั้ววิธีการอยู่ป่าที่ถูกต้อง พิจารณาโดย
แยกคาย และมีการแผ่เมตตาจิตต่อสรรพสัตว์ เป็นต้นแล้วก็สามารถบำเพ็ญภาวนาจนกระทั่งถึง
จุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ และกรณีตัวอย่างการบริโภคนั้นคิลานเภสัช เรื่อง
พระปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลม แสดงให้เห็นถึง การได้รับพระบรมพุทธานุญาตให้พระภิกษุ
สงฆ์สามารถรักษาโรคด้วยวิธีการต่างๆ โดยอาศัยคิลานเภสัชในเขตพื้นที่ เป็นหลักและใช้ตามความ
จำเป็นที่สมควรของแต่ละกรณีเท่านั้น